

**ПРОБЛЕМА ІНТЕРПРЕТАЦІЇ У ФІЛОСОФСЬКІЙ ГЕРМЕНЕВТИЦІ
Г.-Г. ГАДАМЕРА ТА П. РІКЕРА: ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧА ПРОЕКЦІЯ**

Житомирський державний університет імені Івана Франка,
кафедра теорії та історії світової літератури

В статті здійснюється аналіз теоретичних концепцій представників філософської герменевтики ХХ століття Г.-Г. Гадамера та П. Рікера з точки зору літературознавчої зацікавленості у теоретико-методологічному вирішенні проблеми інтерпретації літературного твору. Ця літературознавча проблема співвідноситься з загальнокультурною проблемою розуміння, що стає основною для філософської герменевтики, скерованої на осягнення феномену людини як суб'єкта буття-розуміння. Літературний твір як художня модель дійсності, аналітична модель художнього тексту та інтерпретаційна модель літературного твору розглядаються як складники єдиного інтерпретаційного процесу, що перетворює буття на розуміння.

Ключові слова: інтерпретація, розуміння, герменевтика, літературознавче моделювання, художній текст, літературний твір.

Астрахан Н. И. Проблема интерпретации в философской герменевтике Г.-Г. Гадамера и П. Рикера: литературоведческая проекция.

В статье осуществляется анализ теоретических концепций представителей философской герменевтики ХХ века Г.-Г. Гадамера и П. Рикера с точки зрения литературоведческой заинтересованности в теоретико-методологическом разрешении проблемы интерпретации литературного произведения. Эта литературоведческая проблема соотносится с общекультурной проблемой

понимания, которая является основной для философской герменевтики, направленной на постижение феномена человека как субъекта бытия-понимания. Литературное произведение как художественная модель действительности, аналитическая модель художественного текста и интерпретационная модель литературного произведения рассматриваются как составляющие единого интерпретационного процесса, превращающего бытие в понимание.

Ключевые слова: интерпретация, понимание, герменевтика, литературоведческое моделирование, художественный текст, литературное произведение.

Astrakhan N. I. The problem of interpretation of the philosophical hermeneutics H.-G. Gadamer and P. Ryker: critical projection.

The article is the analysis of the theoretical concepts of representatives of the philosophical hermeneutics of the twentieth century H.-G. Gadamer and P. Ryker from the point of view of literary interest in theoretical-methodological solution to the problem of interpretation of a literary work. This critical problem is correlated with the cultural challenge of understating, which is the main for philosophical hermeneutics, aimed at realization of the phenomenon of man as the subject of life-understanding. A literary work as the art model of reality, the analytical model of artistic text and interpretative model of literary work are considered as components of a single interpretation of the process that turns being in understanding.

Keywords: interpretation, understanding, hermeneutics, modeling of literature, artistic text, literary work.

Постановка наукової проблеми та її значення. Проблема інтерпретації літературного твору є значущою та продуктивною, оскільки дотична до цілого ряду літературознавчих та загальнонаукових проблем, взаємозалежність яких відображає специфіку сучасного гуманітарного знання. «Інтерпретація (лат.

interpretatio: пояснення, трактування) – процедура тлумачення понять та її результат у гносеології, логіці, філософії мови, методології наук, семіотиці, теорії комунікації тощо, а також у літературознавстві» [10, 429], – дає визначення Ю. І. Ковалів у «Літературознавчий енциклопедії», вочевидь відмежовуючи літературознавство від інших наукових дисциплін гуманітарного циклу. Ця відмежованість пов'язана з важливістю «герменевтичної проблеми», яку П. Рікер прямо визначає як «проблему інтерпретації» [13, 229], для літературознавства. Літературознавча думка протягом всього свого розвитку зберігає щільні зв'язки з герменевтичною традицією, яка йде від античної, ранньої християнської та середньовічної герменевтики до герменевтики XIX і, особливо, XX століття з її методологічною вагомістю в контексті розгортання сучасного наукового дискурсу.

Вже в текстах Аристотеля з'являється поняття *hermeneia*, що наполегливо актуалізується сьогодні в межах різноманітних досліджень проблеми інтерпретації. «У Аристотеля *hermeneia* не обмежує себе алегорією, але має відношення до всього значення; *hermeneia* – це розуміння значення, яке і є герменевтикою, котре й інтерпретує дійсність відповідно до себе», – зазначає П. Рікер [13, 229]. «Логос, в якому слово і розуміння перебувають у єдності, що ще не розпалася, – це герменейя» [7, 7], – стверджує О. В. Домащенко, протиставляючи раціональній формалізованій інтерпретації благодатне, онтологічно значуще тлумачення.

Центральна для герменевтики, «націленої на досягнення розуміння в найширшому значенні цього слова» [9, 27], проблема інтерпретації виявляється актуальною практично для всіх напрямків розвитку сучасної науки про літературу – власні варіанти її вирішення пропонували всі літературознавчі школи XIX та XX століття, починаючи з дільтєєвського намагання наблизити особистий досвід читача до досвіду автора, аби максимально точно відчитати закладений автором у твір сенс, аж до постструктуралістського прагнення витиснути автора з простору

тлумачень, аби максимально вивільнити одне від одного текст та інтерпретацію [10, 430].

Поняття «інтерпретація», отже, проявляє щільні зв'язки з такими важливими в літературознавстві поняттями як «автор», «читач», «текст», «літературний твір», а з іншого боку виявляється пов'язаним з загальнокультурною проблемою розуміння, що зумовлює можливість розгляду цього поняття в контексті різноманітних – конкретно-наукових, методологічних, мистецьких – семантичних площин. «Розуміння розглядається як одне з інобуттєвих виражень рефлексії – зв'язка між гносеологічним образом та наявним досвідом, причому ця зв'язка функціонує так: образ забарвлюється наявним досвідом, а досвід стає предметом відношення, що змінилося, – відзначає Г. І. Богін. – Рефлексія – друге (після чуттєвості) джерело досвіду, найважливіший власне людський конструкт, що дозволяє вдосконалювати всю душевну та духовну структуру особистості й спільноти (їх онтологічну конструкцію), роблячи людину розумнішою та людянішою» [1, 4]. На думку Г.-І. Гадамера, «розуміння та тлумачення текстів є не лише науковою задачею, але очевидним чином відноситься до всієї сукупності людського досвіду в цілому» [4, 38].

Перетин суто літературознавчої проблематики з загальнокультурною ускладнює розгляд проблеми інтерпретації літературного твору, але водночас надає цій проблемі особливої значущості: інтерпретація літературного твору сприймається як своєрідна модель здійснення процесів розуміння, які усвідомлюються як головна ознака справжності людського буття, – не випадково до досвіду літератури постійно апелюють філософи, мовознавці, методологи тощо, перетворюючи літературознавство на об'єкт провокуючої експансії. Про посилення уваги до літературознавства з боку інших дисциплін, що пов'язано з надзвичайним розширенням сучасних уявлень про літературу («сьогодні з екзальтацією можна стверджувати, що все є «літературою», а значить головною наукою є «літературознавство» [16, 7]), говорить С. Яковенко в «Передмові» до

здійсненого ним перекладу українською мовою польського видання «Література. Теорія. Методологія» (2001). Зазначимо, що розширення контексту розгляду, здавалося б, суто конкретно-наукових проблем є виразною прикметою сучасної наукової парадигми з її принциповим устремлінням до методологічних узагальнень.

Важливу роль у формуванні новітнього погляду на інтерпретацію, набуття нею особливого статусу відіграла філософська герменевтика. «... у центрі філософської герменевтики, що є способом (само) розуміння, перебуває людина як певний феномен, що виявляється через складний комплекс взаємозв'язків з іншими людьми і світом. Людяність спирається не на теоретично закріплені визначення, а на філософію як на динамічний і безупинний процес само (осмислення)», – зазначає С. Квіт [9, 18]. **Метою даної статті** є співвіднесення літературознавчого та загальнокультурного аспектів проблеми інтерпретації літературного твору з опорою на теоретичні концепції філософської герменевтики.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих висновків дослідження. Засновником філософської герменевтики XX століття став Г.-Г. Гадамер. «Називаючи свою концепцію філософською герменевтикою, Гадамер вирішує меншою мірою два завдання, – пише В. С. Малахов. – З одного боку, він примикає до багатовікової традиції – до герменевтики як теорії та практики тлумачення текстів, з іншої – вказує на важливу зміну, котрої ця традиція в його концепції зазнає. Можна довго сперечатися про те, ким покладено начало філософської герменевтики – Ф. Шляєрмахером, що концептуалізував герменевтику в якості універсальної теорії розуміння, В. Дильтеєм, що розробляв герменевтику як методологічну засаду гуманітарних наук, або самим Гадамером, що здійснив синтез «екзистенціальної герменевтики» М. Гайдеггера з герменевтичною традицією. Безсумнівним видається одне: якщо увага попередників Гадамера була на філософському аспекті герменевтики, то Гадамер зосередився на герменевтичному аспекті філософії. Мова йде про пройнятість

філософствування «розумінням», про неможливість відкинути «розуміюче» зусилля від будь-якого мислення, що намагається бути філософським» [11, 325-326].

Міркування Г.-Г. Гадамера про характер й значення герменевтичної рефлексії [3, 71] в процесі розуміння текстів, що належать до певних укорінених в минулому традицій, виявились надзвичайно актуальними для науки про літературу – не випадково цей дослідник один з найбільш цитованих, зокрема в українському літературознавстві, авторів. Думки філософа про «коло розуміння», суттєво уточнені у порівнянні з попередніми тлумаченнями цього герменевтичного поняття не лише в плані солідарності з гайдеггерівським уявленням про важливість перед-судження в процесі розуміння, але й у плані констатації нескінченності «фільтрації дійсного сенсу, що міститься в тексті або у художньому витворі» [3, 80], в аспекті усвідомлення позитивної значущості часової дистанції між сприйняттям тексту й моментом його створення, що, виступаючи як показник проблемності неперервності традиції, примушує традицію актуалізуватися, без чого виявляється неможливим подолання напруженої полярності «близькості та відчуженості», витворюють важливий методологічний плацдарм для літературознавчого розв'язання проблеми інтерпретації художнього тексту¹. В цьому плані принципово важливими також виступають наступні моменти:

1) Наукове дослідження художнього твору має від початку бути свідомим того, що воно «не в змозі ані підмінити собою, ані перевершити безпосередній досвід взаємодії з мистецтвом» [4, 40], тобто наукова свідомість має передусім визнавати власні кордони.

2) Головним предметом осмислення має бути спосіб буття витвору мистецтва, який міститься у тому, що воно (буття) стає «досвідом, здатним перетворювати суб'єкт» [4, 148].

¹ Тлумачення філософської герменевтики як впливового чинника літературознавчої методології парадоксальним чином співвідноситься з її відмежуванням «від наукового методу», що означає «повернення до ідеї філософії як незалежного й нічим не обмеженого міркування, виникнення якої відбулося у Стародавній Греції» [9, 18].

3) Художній текст має розглядатися феноменологічно – сам по собі, значення позатекстових (культурно-історичного, ідеологічного, соціального, біографічного) контекстів виступає як принципово підпорядковане тексту, його онтології, яка здійснюється в процесі розуміння.

4) Геніальність творення та геніальність розуміння мають бути відповідними [4, 100].

5) Інтерпретатор має не ототожнити себе з автором, а пережити його досвід як свій власний, оскільки ці досвіди можуть перетнутися в процесі актуалізації традиції, завдяки живій мові, що забезпечує механізм перекладу мови тексту на власну мову інтерпретатора в процесі нового світоконструювання².

6) Інтерпретація та розуміння не співвідносяться як процес і результат, але складно взаємодіють між собою, вибудовуючись паралельно.

7) Узгодженість окремого й цілого кожний раз виступає як критерій правильності розуміння, без такої узгодженості розуміння не може відбутися.

8) Тексти в процесі розуміння набувають динаміки, «заново переплавляються в осмисленому русі мови» [3, 65].

9) Будь-яке висловлення є мотивованим; питання, що стоїть за висловленням, – це те єдине, що надає висловленню сенсу [3, 66].

10) Мета інтерпретації полягає не у «відтворенні», а в «творенні» сенсу, не в реконструкції задуму, а в конструкції сенсу [11, 329], отже, головне не в критеріях правильності інтерпретації, а в умовах, за яких вона може відбутися.

Всі зазначені моменти набувають конкретно-літературознавчого забарвлення в процесі здійснення інтерпретації літературного твору. В контексті

² «Завдання герменевтики – прояснити це диво розуміння, а диво міститься не в тому, що душі таємничо сполучаються між собою, а в тому, що вони причетні до спільного для них сенсу» [3, 73], - зауважує Г.-Г. Гадамер.

міркувань про можливості літературознавчого моделювання необхідно особливим чином акцентувати, що художній текст може бути охарактеризований передусім як об'єкт дослідницьких операцій, певна матеріально втілена, інваріантно оформлена даність, що існує поза дослідницькою свідомістю, до і після неї (хоча наші уявлення про художній текст завжди редукують його, зводять до аналітичної моделі, сукупність релевантних якостей якої завжди буде меншою, ніж у дійсності має місце). Можливість існувати поза творчою та співтворчою свідомістю відрізняє художній текст як матеріальний об'єкт від літературного твору, буття якого розгортається лише в процесі творчості автора та співтворчості читача, який, отже існує тільки в процесі інтерпретації. Літературний твір – це завжди процес інтерпретації, інтерпретаційна модель – модель процесу, головною ознакою якого є динамічність та суб'єктність. Коли ми говоримо «літературний твір», називаючи після цього конкретну назву, ми повинні мати на увазі водночас власну інтерпретаційну модель зазначеного твору (як висловився б Р. Інгарден, здійснену нами конкретизацію даного літературного твору) і нескінченність інших можливих інтерпретаційних моделей, здійснених у інші відрізки часу іншими суб'єктами, включаючи й нашу власну «іншість» щодо себе, адже кожна нова інтерпретація заново створює не лише твір, але й його інтерпретатора: за думкою Г.-Г. Гадамера, заглиблюючись у текст, «ми ніколи наперед не знаємо, якими себе віднайдемо» [5, 226].

Проблема інтерпретації цілком закономірно опиняється в полі зору такого представника філософської герменевтики, як П. Рікер. Робота П. Рікера «Конфлікт інтерпретацій» (1969) дала потужний поштовх розвитку й літературознавчих уявлень про інтерпретацію. Сам факт звернення до проблеми інтерпретації вченого з надзвичайно різноплановими інтересами, об'єднаними прагненням розробити узагальнюючу концепцію людини XX століття, спираючись на досягнення філософії життя, феноменології, екзистенціалізму, персоналізму, психоаналізу, герменевтики, структуралізму, аналітичної філософії, моральної філософії, філософії релігії, філософії політики тощо, долучаючи до

цього блискучого філософського синтезу, глибоко вкоріненого в історію розвитку європейської філософської думки, ще й постійне звернення до досвіду інших наук про людину, є красномовним фактом. Гуманістично спрямована феноменологічна герменевтика П. Рікера³ в прагненні підняти «питання про цілісне відтворення людського дискурсу» [14, 47], зрозуміти людину у всіх можливих виявах з метою з'ясувати й намітити шляхи її подальшого розвитку, не могла обминути інтерпретацію як основу пізнавальної (скерованої на зовнішній світ) та самопізнавальної (скерованої на себе, на саморозуміння, розуміння власної самості) діяльності людини, які виявляються глибинно пов'язаними між собою.

За П. Рікером, цей зв'язок яскраво проявляється у дискурсі, якому мислитель дає підкреслено просте визначення у своїй «Інтелектуальній автобіографії»: «Опираючись і на Романа Якобсона, я запропонував таке визначення дискурсу: хтось комусь щось про щось сказав згідно з правилами (фонетичними, лексичними, синтаксичними, стилістичними). Крім ... зв'язку між смислом (щось сказати) і референцією (про щось), ця формула, як на мене, позначала також імплікацію мовця (хтось) і співрозмовника (комусь). Тут конституювалася цікава полярність між семантичним (у смислі Бенвеніста) і семіотичним (у смислі Соссюра). Я вважав, що від цієї фундаментальної полярності утворюються інші конститутивні полярності конфлікту інтерпретацій, які стосуються усієї сфери значень» [12, 33]. П. Рікер стверджує, що подібне визначення, точніше сказати, формула дискурсу відкриває «три фронти битви», що були особливо важливими в момент активної полеміки філософа зі структуралізмом: це, по-перше, увага до «долі суб'єкта» дискурсу, по-друге, «проблематика інтерсуб'єктивності та комунікації», приведена в дію «простим актом інтерлокуції» [12, 35], а також, по-третє, «референційні амбіції мови», «проблематика зв'язку зі світом і з буттям, імплікована у референційну

³ «Однією з головних проблем феноменологічної герменевтики стає питання про людину як суб'єкта інтерпретації та про тлумачення як включення індивіда в цілісний контекст культури, як основи його діяльності в культурі» [2, 20], - зазначає І. Вдовіна, відмічаючи, що в центрі герменевтичної філософії Рікера опиняється людина «як суб'єкт культурно-історичної творчості» [2, 20].

спрямованість дискурсу» [12, 36]. Принципово важливим у цьому відношенні виявляється відкритість й відкриття дискурсу до того, чим він не є, а саме до світу, оскільки в окресленій системі координат «говорити – означало наново відтворювати світ» [12, 36]. Отже, герменевтика, з точки зору П. Рікера, є тлумаченням того чи іншого явища, інтерпретацією його, що спирається на різноманітні дискурси та пов'язані з ним типи знання, суб'єктом яких виступає окрема особистість. Не випадково в філософській творчості вченого таким суттєвим виявляється діалог з найвпливовішими філософськими та науковими концепціями XX століття, який супроводжується увагою до дискурсивного самовиявлення всіх учасників цього діалогу, що взаємно впливають один на одного, а також до онтологічного плану здійснюваної в процесі цього діалогу комунікації. Для філософа герменевтика виступає не стільки як метод пізнання, скільки як спосіб буття. Прививаючи проблему герменевтики до феноменологічного методу, мислитель намагається подолати протиріччя між суб'єктивізмом та об'єктивізмом, антропологізмом та натуралізмом, анисцієнтизмом та сцієнтизмом, наявність яких сприймаються як ознака загальної кризи сучасного наукового знання [2, 11].

В проекції на літературознавство такого роду методологічна настанова може бути визначена як продуктивна, оскільки наука про літературу завжди гостро реагує на кризові явища філософського (й загальнонаукового) мислення методологічною дезорієнтацією [8]. Прагнення поєднання різноманітних підходів, що взаємодоповнюються в межах одного наукового дискурсу, який при цьому постійно супроводжує власне розгортання методологічною рефлексією, стає взірцевим (опорним) для літературознавства. Увага ж до художнього дискурсу, його семантики, суб'єктності, комунікативності (інтерсуб'єктивності), референційності, не те що традиційна, але вихідна для літературознавства, набуває особливого значення саме у зв'язку із проблемою інтерпретації, яка має брати до уваги всі виділені моменти тієї специфічної дискурсивної практики, що супроводжується створенням художнього тексту літературного твору.

Розгорнуте П. Рікером у роботі «Конфлікт інтерпретацій» розуміння інтерпретації як онтологічного явища, вкоріненого у людське буття, набуває особливого значення для літературознавства, може бути екстрапольоване в сферу науки про літературу. Така екстраполяція виявляється і можливою і продуктивною для будь-якого контексту, в якому з'являється поняття «інтерпретація» та інші, споріднені з ним. Так, скажімо, твердження П. Рікера щодо належності інтерпретатора своєму об'єкту акцентує складність суб'єкт-об'єктних відносин в процесі інтерпретації як одного з моментів пізнання літературного твору. Ця складність зумовлюється тим, що суб'єкт інтерпретації під час її здійснення, існуючи, як сказав би Й. Бродський, на рівні літератури, утворює з літературним твором єдність, сутність якої надзвичайно складно описати. Головне, що це онтологічна єдність: літературний твір набуває буття саме завдяки утворенню цієї єдності, з іншого боку, інтерпретатор якісно змінює характер свого буття завдяки включенню в процес сприйняття літературного твору та його інтерпретації. Виникає феномен, який В. В. Федоров, описуючи закономірності виникнення поетичної реальності, її природу, назвав поетичним світом: «... ми вважаємо, що поетичний світ, крім зображених у слові й належних до сприйняття дій героїв включає в себе такі дії, суб'єктом яких є читач. Емоція, що переживається читачем, будучи подією його, цілком особистого, душевного життя, є одночасно й подією твору. Ці дії складаються з окремих душевних рухів або навіть актів мислення. Вони не об'єктивуються в слові, а тому й не сприймаються. Однак це не робить їх випадковими: багато подій, життєво важливих для поетичного світу, здійснюються в суб'єктивній формі читацького уявлення, емоції або думки» [15, 212]. Належність читача (інтерпретатора) поетичному світу відтворює на рівні літератури та її буття належність людини світу реальної дійсності, який стає об'єктом інтерпретації, провокуючи тим самим й самопізнання, що здійснюється в процесі інтерпретації дійсності. Таким чином, окреслена П. Рікером «... здатність життя вільно віддалятися від самого себе, трансцендувати себе», яка стає «структурою людини як істоти кінцевої» [14, 40],

відтворюється, віддзеркалюється у авторській інтерпретації дійсності реальної та у читацькій інтерпретації дійсності поетичної.

Віддзеркалення у кінцевому нескінченного – у людині всього життя, у літературному творі процесу творчості, у інтерпретації процесу розуміння, у поетичному тексті всієї сукупності його можливих сенсів – актуалізує в логіці розгортання думок П. Рікера проблему символу поряд з проблемою інтерпретації: «... інтерпретація, скажемо ми, це робота мислення, котра міститься у розшифровці смислу, що криється за очевидним смислом, у виявленні рівнів значення, що містяться в буквальному значенні... . Так символ та інтерпретація стають співвідносними поняттями: інтерпретація має місце там, де є багатоскладний смисл, й саме в інтерпретації виявляється множинність смислів» [14, 45]. Якщо П. Рікера цікавлять всі можливі види символічної діяльності людства та їх результати, які потребують інтерпретації, що допускає різні, іноді прямо протилежні методи, літературознавство апелює передусім до символічної природи літературного твору взагалі, а також до символу в межах літературного твору, який, виступаючи як авторська інтерпретаційна модель літературного твору, неначе окрема клітина організму, несе в собі інформацію про художнє ціле. В цьому відношенні символ дійсно здатен виступити в ролі ключа, авторської підказки, задаючи вектор здійснення інтерпретації літературного твору, що може починатися саме з інтерпретації символу та його функції в межах художнього цілого.

При цьому як методологічно вагома сприймається думка П. Рікера, що будь-яка інтерпретація збіднює багатство, багатозначність символу, «перекладаючи» його «у відповідності до сітки прочитання, яка їй властива» [14, 45-46], що «форма інтерпретації співвідноситься з теоретичною структурою тієї чи іншої герменевтичної системи» [14, 46]. Рефлексію щодо такого роду особливостей протікання процесу інтерпретації літературного твору, а також форми, у якій інтерпретація втілюється, дозволяє здійснювати співвіднесення аналітичної моделі художнього тексту та інтерпретаційної моделі літературного

твору. Остання як раз підкреслює безпідставність претензій окремої інтерпретації на вичерпність, розуміння того, що уявлення інтерпретатора про об'єкт (художній текст) та предмет (літературний твір) інтерпретації постійно змінюються, що кореляція між текстом та твором має рухомий характер внаслідок того, що зміни зазнає передусім суб'єкт інтерпретації, онтологічна взаємодія якого з об'єктом уможлиблює існування предмета⁴. «... «я», що направляє інтерпретацію, може повернутися до нас лише як її результат» [14, 49], – зауважує П. Рікер. Отже, акцентуація «долі суб'єкта» в процесі інтерпретації має бути важливим аспектом побудови інтерпретаційної моделі літературного твору, яка має яскраво виражений суб'єктний характер.

Збагачення суб'єкта інтерпретації, розширення його саморозуміння в процесі розуміння тексту тим суттєвіше, чим більша дистанція в часі відділяє момент інтерпретації від культурної епохи, якій належить текст: «Долаючи цю відстань, стаючи сучасником тексту, інтерпретатор може привласнити собі смисл: з чужого він хоче зробити його своїм, власним: отже, розширення саморозуміння він має намір досягти через розуміння іншого» [14, 48]. Філософська герменевтика, надаючи особливого значення суб'єкту інтерпретації, своєю вагомістю в контексті сучасного наукового дискурсу вплинула в цьому відношенні й на літературознавство (хоча не будемо виключати й інших факторів впливу). Скажімо, для структуралістських концепцій пізнання літературного твору було характерним прагнення винести суб'єкта за межі процесу пізнання, чітко відділити його від об'єкта дослідження, нівелювати, максимально наблизити літературознавчу методологію до методології точних наук. Подібні інтенції залишаються актуальними в тих галузях науки про літературу, які продовжують традиції так званого «точного» літературознавства. В цьому відношенні

⁴ Аналітичне моделювання художнього тексту та інтерпретаційне моделювання літературного твору можуть бути зіставленими з семантичним та рефлексійним етапами інтерпретації, які виділяє П. Рікер. Тобто в контексті міркувань П. Рікера, який надає інтерпретації універсального значення в осмисленому бутті людини, що здійснюється саме як інтерпретація, аналіз художнього тексту виступає як момент інтерпретації, її підготовчий етап.

літературознавство неначе віддзеркалює загальнонаукову ситуацію – і відтворює загальнонауковий розподіл на «точні» та «неточні» (гуманітарні) дисципліни, й намічає шляхи подолання цього розподілу у працях синергетичного спрямування. Але ігнорування суб'єкта пізнання літературного твору в межах побудови теорії цього пізнання й здійснення його практики все більшою мірою унеможлиблюється.

З іншого боку, волютаристське пізнання літературного твору, яке супроводжується руйнуванням художнього тексту в процесі його аналітичного моделювання та нерозумінням літературного твору в процесі побудови його інтерпретаційної моделі є і можливим, і зустрічається досить часто в процесі безпосереднього сприйняття літературного твору читачами, але не може бути виправданим з точки зору науки про літературу. Показником якості пізнання літературного твору, його інтерпретації як завершального етапу цього пізнання є зняття протиріччя між об'єктивним та суб'єктивним моментами, аналогічне такому ж діалектичному подоланню, що відбувається в процесі творчості, на що вказував Г. В. Ф. Гегель [6]. Це зняття робить інтерпретацію, здійснену одним суб'єктом, актуальною, значущою для іншого суб'єкта, вписує її, таким чином, в певну традицію інтерпретації. В цьому відношенні літературознавча інтерпретація наслідує художню інтерпретацію – інтерпретацію дійсності митцем, яка здійснюється в процесі творення літературного твору. Можна припустити, що ці дві різні інтерпретації – маємо на увазі інтерпретацію художню та літературознавчу – вписуються не у різні традиції інтерпретації, а в одну, якщо літературознавча інтерпретація виявляється дійсно відповідною художній. Так скажімо, інтерпретації творів російських письменників першої половини XIX ст., здійснені В. Г. Белінським, були своєрідною посередницькою ланкою між творами О. С. Пушкіна та М. Ю. Лермонтова, М. В. Гоголя та Ф. М. Достоевського, входили у ту ж саму літературну традицію, тлумаченню якої підпорядковувались і яку таким чином створювали.

Віддалення традиції літературознавчої інтерпретації від традиції художньої інтерпретації, а отже від онтології літературного твору, набуття цією суто науковою, аналітичною традицією самодостатності, веде до її поступового вихолощення, втрати живого, безпосереднього зв'язку з об'єктом та предметом дослідження. Кожна нова літературознавча школа, що пропонувала нові методи літературознавчого дослідження, виникала, як правило, в момент такого роду змертвіння, вичерпаності літературознавчої традиції, започаткованої попередньою школою. Важливість відчуття живої традиції творчості в процесі інтерпретації підкреслював П. Рікер, говорячи про історію інтерпретації: «Ми розуміємо, що інтерпретація має свою історію і що історія ця є складовою частиною самої традиції; ми не інтерпретуємо невідомо де; ми інтерпретуємо, щоб висвітлити, продовжити й тим самим підтримати життя традиції, в якій самі перебуваємо. Це означає, що час інтерпретації деяким чином належить часу традиції... Будь-яка традиція живе завдяки інтерпретації – такою ціною вона продовжується, тобто залишається живою традицією» [14, 58]. Літературознавча інтерпретація, таким чином, покликана, наслідуючи герменевтичне мислення й наближаючись до того, «що можна було б назвати «герменевтичним колом» розуміння й віри», мала б не протиставляти наукове пізнання (що належить літературознавчій традиції) й особистісне осягнення (що належить традиції художній), тобто, як висловився б П. Рікер, «об'єктивне розуміння й розуміння екзистенціальне» [14, 61], а поєднати їх в інтерпретаційній моделі літературного твору, яка й виникає в площині перетину двох окреслених традицій на ґрунті онтології літературного твору.

Розмірковуючи про конфлікт інтерпретацій, П. Рікер мав на увазі передусім протиріччя між інтерпретаціями, здійснюваними різними «герменевтичними системами», серед яких він в першу чергу розглядав психоаналіз З. Фрейда та феноменологію духу Г. В. Ф. Гегеля, які були скеровані відповідно у минуле (інтерпретація архаїчних символів) та у майбутнє (телеологічна інтерпретація, покликана розкрити перспективи існування людини): «Психоаналіз запропонував нам регресивний рух до архаїки, феноменологія ж

духу пропонує нам рух, відповідно до якого кожний образ знаходить свій смисл не в тому, що йому передує, а в тому, що слідує за ним; таким чином, свідомість виймається з самої себе й скеровується вперед, до майбутнього смислу, кожний етап руху до якого одночасно зникає й зберігається в наступному етапі. Таким чином, телеологія суб'єкта протиставляється археології суб'єкта» [14, 54-55]. З точки зору П. Рікера, єдність різних інтерпретацій, здійснюваних так по-різному зорієнтованими «герменевтичними системами», проявляється в найбільш багатих символах, занурених у глибинний час (що, можливо, є співставним з «великим часом» М. Бахтіна). В цьому відношенні художня література виступає як простір перетину різних герменевтичних систем, які апелюють до неї передусім внаслідок того, що вона апелює до них, спираючись на їх досвід і водночас завжди виходячи за його межі. Художня література може бути розглянута як неперервна, жива традиція інтерпретації такого роду «істинних символів», які є «головною частиною всіх герменевтик, тих, що націлені на виникнення нових значень, й тих, що зайняті відродженням архаїчних фантазмів» [14, 57].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Аналіз теоретичних концепцій представників філософської герменевтики ХХ століття з точки зору літературознавчої зацікавленості у теоретико-методологічному вирішенні проблеми інтерпретації літературного твору дозволяє поглянути на художню літературу як таку частину всієї художньої культури людства як цілості, що відбиває цю невідому цілість, виявляється старшою за інші герменевтичні системи, котрі вибудовуються на її тлі, спираючись на її глибину. Художня література віддзеркалює минуле й майбутнє людства в їх діалектичній єдності. В процесі інтерпретації літературного твору, який здійснюється завжди в теперішньому часі, формуючи, власне, цей теперішній час, зустрічаються минуле (через актуалізацію певної віддаленої від моменту інтерпретації традиції) й майбутнє (через таке прирощення сенсу, яке виявляється несподіваним в межах вже осмисленої традиції, яка поза процесом інтерпретації може сприйматися як вичерпана, така, що втратила свою актуальність). В цьому відношенні

літературний твір дійсно виступає як символ, в якому поєднуються часова конкретність, визначена цілком певною тривалістю розгортання твору в свідомості читача, реальним часом сприйняття, що співвідноситься з реальним часом творення, й часова нескінченність, зумовлена насиченістю інтерпретаційного теперішнього минулим і майбутнім, що, відповідно актуалізуючись й вибудовуючись в процесі інтерпретації, проявляють себе, відкриваються, наповнюючи часову нескінченність власною часовою конкретністю. В цьому відношенні символічність твору відбиває символічність людини, людського «я», що витворює своє теперішнє через невпинний рух від відомого й водночас невідомого минулого до передбачуваного й водночас непередбачуваного майбутнього, а інтерпретація літературного твору виявляється відповідною самому процесу буття, що набуває субстанціальності, подієвості, здійснюючись як розуміння. Так виявляється онтологічна значущість інтерпретації літературного твору, її вкоріненість в загальне буття-розуміння і водночас відокремленість від цього буття-розуміння, що має таку саму природу як відокремленість буття літературного твору від загального буття. Ця вкоріненість-відокремленість і дозволяє говорити про літературний твір як художню модель дійсності й інтерпретацію літературного твору як його інтерпретаційну модель. Так акцентується універсальність процесів моделювання, які є невід'ємною частиною буття-розуміння, й водночас їх специфічність, пов'язані з місцем, яке займають означені процеси моделювання в структурі цього буття, що завдяки художній творчості та інтерпретаційній співтворчості перетворюється на розуміння.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богин Г.И. Обретение способности понимать: Введение в герменевтику. – М. : Психология и Бизнес ОнЛайн, 2001. – 731 с. Электронная книга. Лингвистика. Лингвистика текста.
2. Вдовина И. С. От переводчика // Рикёр П. Конфликт интерпретаций. Очерки о герменевтике / Пер. с фр. и вступит. ст. И. Вдовиной / И. С. Вдовина.

– М. : КАНОН-пресс-Ц; Кучково поле, 2002. – С. 5 – 30. (Серия «Канон философии»).

3. Гадамер Г.-Г. Актуальность прекрасного / Пер. с нем. / Г.-Г. Гадамер. – М. : Искусство, 1991. (Серия «История эстетики в памятниках и документах»). – 368 с.

4. Гадамер Х.-Г. Истина и метод: Основы философской герменевтики: Пер. с нем. / Общ. ред. и вступ. ст. Б. Н. Бессонова / Х.-Г. Гадамер. – М. : Прогресс, 1988. – 704 с.

5. Гадамер Х.-Г. Текст и интерпретация (Из немецко-французских дебатов с участием Ж. Деррида, Ф. Форгета, М. Франка, Х.-Г. Гадамера, Й. Грайша и Ф. Ларуелля) // Герменевтика и деконструкция / Под ред. Штегмайера В., Франка Х., Маркова Б.В. / Х.-Г. Гадамер. – СПб., 1999. – С. 202 – 242.

6. Гегель Георг Вильгельм Фридрих. Эстетика. В 4-х т. Том 1. / Георг Вильгельм Фридрих Гегель. – М. : Искусство, 1968. – 312 с.

7. Домащенко А. В. Об интерпретации и толковании: Монография / А. В. Домащенко. – Донецк: ДонНУ, 2007. – 277 с.

8. Касперський Едвард. Література. Теорія. Методологія // Література. Теорія. Методологія / Пер. з польськ. С. Яковенка; упорядк. і наук. ред. Д. Уліцької / Едвард Касперський. – 2-ге вид. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – С. 9 – 37.

9. Квіт Сергій. Виміри філософської герменевтики // Слово і час / Сергій Квіт. – Київ : Фенікс, 2007. – № 5. – С. 17 – 27.

10. Літературознавча енциклопедія: У двох томах. Т. 1. / Авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. – К. : ВЦ «Академія», 2007. – 608 с. (Енциклопедія ерудита).

11. Малахов В. С. Философская герменевтика Ганса Георга Гадамера // Гадамер Г.-Г. Актуальность прекрасного / Пер. с нем. – М. : Искусство, 1991. (Серия «История эстетики в памятниках и документах»). – С. 324 – 336.

12. Рікер П. Інтелектуальна автобіографія. Любов і справедливість / Пер. із фр. / П. Рікер. – К. : Дух і Літера, 2002. – 114 с.

13. Рікер П. Конфлікт інтерпретацій // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. За ред. М. Зубрицької / П. Рікер. – Львів : Літопис, 1996. – С. 227 – 242.

14. Рикёр П. Конфликт интерпретаций. Очерки о герменевтике / Пер. с фр. и вступит. ст. И. Вдовиной / П. Рикер. – М. : КАНОН-пресс-Ц; Кучково поле, 2002. – 624 с. (Серия «Канон философии»).

15. Федоров В. В. О природе поэтической реальности // Федоров В. В. Проблемы поэтического бытия / В. В. Федоров. – Донецк: ДонНУ, 2008. – С. 121 – 308.

16. Яковенко Сергій. Передмова // Література. Теорія. Методологія / Пер. з польськ. С. Яковенка; упорядк. і наук. ред. Д. Уліцької / Сергій

Яковенко. – 2-ге вид. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – С. 5 – 8.